

Kształcenie zawodowe w rzemiośle

raport tematyczny

Kształcenie zawodowe w rzemiośle

Spis treści

1. Wprowadzenie.....	3
1.1. Rzemieśnicze przygotowanie do zawodu jako forma zdobywania umiejętności i kwalifikacji zawodowych.....	3
1.2. Społeczne postrzeganie rzemieśniczej nauki zawodu	9
2. Uwarunkowania rozwoju działalności rzemieśniczej	10
2.1. Możliwości i wyzwania działalności rzemieśniczej	10
2.2. Zapotrzebowanie na pracowników przemysłowych w Polsce (w wybranych zawodach rzemieśniczych).....	13
3. Uwarunkowania kształcenia zawodowego w rzemiośle (nauki zawodu w rzemiośle)	14
3.1. Uczestnictwo młodocianych w przygotowaniu zawodowym.....	14
3.2. Umowy przy zatrudnianiu pracowników młodocianych	16
3.3. Praktyczna nauka zawodu w okresie pandemii.....	18
4. Podsumowanie	21
Bibliografia	22

1. Wprowadzenie

1.1. Rzemieślnicze przygotowanie do zawodu jako forma zdobywania umiejętności i kwalifikacji zawodowych

W ciągu ostatnich lat szkolnictwo zawodowe w Polsce zostało poddane kluczowym zmianom. Przed reformą z 2017 r. absolwent gimnazjum mógł kontynuować naukę w 3-letniej zasadniczej szkole zawodowej lub 4-letnim technikum, dzięki czemu uzyskiwał kwalifikacje w określonych zawodach zdefiniowanych dla potrzeb rynku pracy, przy czym ukończenie technikum dodatkowo umożliwiało mu przystąpienie do egzaminu dojrzałości i naukę m.in. w ramach instytucji szkolnictwa wyższego¹.

Reforma ustroju szkolnego doprowadziła do powstania w roku szkolnym 2017/2018 **branżowych szkół I stopnia** o 3-letnim cyklu kształcenia, które zastąpiły zasadnicze szkoły zawodowe. Absolwent szkoły branżowej I stopnia uzyskuje świadectwo ukończenia szkoły, a także, po zdaniu egzaminu zawodowego, dyplom zawodowy lub świadectwo czeladnicze (w przypadku młodocianego zatrudnionego w celu przygotowania zawodowego u pracodawcy będącego rzemieślnikiem), potwierdzające kwalifikacje w określonym zawodzie².

Dodatkowo, w przypadku chęci podjęcia dalszego kształcenia, od 1 września 2020 r. będzie mógł kontynuować naukę w:

- **szkole branżowej II stopnia**, kształcącej w zawodzie, w którym wyodrębniono kwalifikację wspólną dla zawodu nauczanego w branżowej szkole I i II stopnia;
- **liceum ogólnokształcącym** (począwszy od klasy II).

Oznacza to poszerzenie ścieżek edukacyjnych dla absolwentów szkół zawodowych w nowym ustroju szkolnym.

W ramach przygotowania zawodowego młodocianych wyróżnia się następujące formy przygotowania zawodowego³:

- nauka zawodu, która przygotowuje osoby młode do pracy w charakterze wykwalifikowanego pracownika lub czeladnika. Ta forma obejmuje praktyczną naukę zawodu, organizowaną u pracodawcy na podstawie umowy o pracę, oraz doksztalcenie teoretyczne w szkole lub w systemie pozaszkolnym (np. na kursach);
- przyuczenie do wykonywania określonej pracy, przygotowujące młodocianego do pracy w charakterze przyuczonego pracownika. Może dotyczyć wybranych prac

¹ Źródło Komisja Europejska [dostęp online: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-vocational-upper-secondary-education-35_pl, 27.11.2020].

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 stycznia 2017 r. w sprawie egzaminu czeladniczego, egzaminu mistrzowskiego oraz egzaminu sprawdzającego, przeprowadzanych przez komisje egzaminacyjne izb rzemieślniczych

³ Państwowa Inspekcja Pracy [dostęp online: <https://www.pip.gov.pl/pl/f/v/146499/Pracownik%20mlodociany%20.pdf>].

związanych z nauką zawodu, określonych w przepisach dotyczących klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego;

- rzemieślnicze przygotowanie zawodowe, polegające na zatrudnieniu młodocianego pracownika przez pracodawców będących rzemieślnikami w zawodach odpowiadających danemu rodzajowi rzemiosła, nieujętych w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego, określonych w przepisach dotyczących klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy.

Regulacje określające rzemieślnicze przygotowanie do zawodu znajdują się w:

- ustawie z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle z późn. zm. (t.j. Dz.U. 2020 poz. 2159, dalej: ustawa o rzemiośle),
- Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 28 maja 1996 r. w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania.

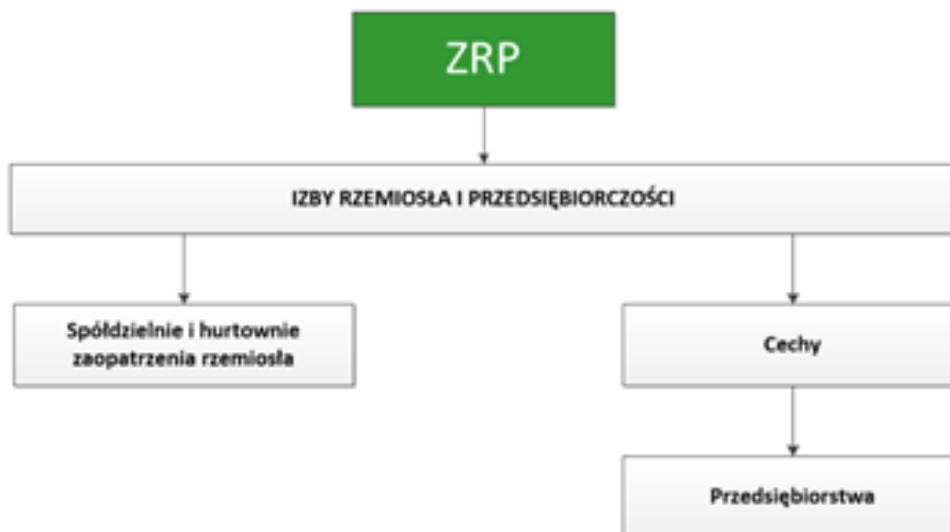
Istotną rolę w procesie kształcenia zawodowego w rzemiośle odgrywają Związek Rzemiosła Polskiego (ZRP) i jego otoczenie (Rysunek 1). ZRP to społeczno-zawodowa organizacja pracodawców, która działa od 1933 r. ZRP funkcjonował wcześniej pod nazwą Związek Izb Rzemieślniczych (1933–1972) i Centralny Związek Rzemiosła (1973–1989). W 2001 r. ZRP otrzymał status reprezentatywnej organizacji pracodawców. Był aktywnym członkiem Trójstronnej Komisji ds. Społeczno-Gospodarczych, a dziś – Rady Dialogu Społecznego, która jest forum współpracy rządu, organizacji pracodawców i związków zawodowych.

Do głównych zadań ZRP należą⁴:

- reprezentowanie interesów rzemiosła i innych zrzeszonych organizacji wobec organów władzy i administracji państwowej, sądów oraz organizacji społecznych i gospodarczych w kraju i za granicą (w tym Unii Europejskiej);
- zapewnienie integralności rzemiosła poprzez prowadzenie i rozwijanie działalności społeczno-zawodowej, socjalnej i gospodarczej;
- udzielanie pomocy w zakresie realizacji zadań statutowych zrzeszonym w ZRP organizacjom rzemiosła i małej przedsiębiorczości;
- podejmowanie i opiniowanie inicjatyw legislacyjnych dotyczących rzemiosła i małej przedsiębiorczości,
- działania w ramach oświaty zawodowej, w celu zapewniania wykwalifikowanych kadr dla rzemiosła i małej przedsiębiorczości oraz dla gospodarki narodowej,
- promowanie zasad etyki zawodowej, w tym zasad bezpiecznej pracy;
- przygotowanie małych i średnich przedsiębiorstw oraz ich organizacji do funkcjonowania w warunkach globalizacji obrotu towarowego, ze szczególnym uwzględnieniem jednolitego rynku w Europie.

⁴ Źródło Związek Rzemiosła Polskiego [dostęp online: <https://zrp.pl/o-nas/o-zrp/>, 17.12.2020 r.]

Rysunek 1. Struktura Związku Rzemiosła Polskiego

Źródło: Związek Rzemiosła Polskiego [dostęp online: <https://zrp.pl/o-nas/stuktura/>].

W strukturach Związku Rzemiosła Polskiego działa 27 izb rzemiosła i przedsiębiorczości (w tym 2 branżowe), 477 cechów oraz 186 spółdzielni rzemieślniczych⁵.

Izby rzemiosła i przedsiębiorczości to terytorialne lub branżowe organizacje reprezentujące zrzeszone w niej organizacje i członków wobec organów władzy, administracji państwowej i samorządowej, zajmujące się ochroną interesów członków izby oraz udzielające pomocy doradczej i szkoleniowej.

Do głównych działań izb rzemieślniczych należą zadania związane z oświatą zawodową – w tym celu powołują komisje egzaminacyjne, które przeprowadzają egzaminy na tytuł mistrza i czeladnika. Nadzór nad działalnością komisji egzaminacyjnych izb rzemieślniczych sprawuje Związek Rzemiosła Polskiego. Wydawane przez izby dokumenty kwalifikacyjne – świadectwa czeladnicze i dyplomy mistrzowskie – mają wagę dokumentów państwowych⁶.

Cechy to lokalne organizacje społeczno-zawodowe i gospodarcze, zrzeszające rzemieślników z danego miasta, regionu albo branży. Do ich głównych zadań należy prowadzenie działalności społeczno-oświatowej, kulturalnej i gospodarczej na rzecz członków. Dodatkowo zajmują się integracją i podtrzymywaniem więzi środowiskowych, w tym promowaniem etyki zawodowej⁷.

Spółdzielnie i hurtownie zaopatrzenia rzemiosła to organizacje o charakterze społeczno-zawodowym, które zrzeszają cechy rzemiosł, spółdzielnie rzemieślnicze z danego terytorium oraz inne organizacje⁸.

⁵ Źródło Związek Rzemiosła Polskiego [dostęp online: <https://zrp.pl/o-nas/stuktura/>, 28.11.2020 r.].

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

Przygotowanie zawodowe młodocianych mogą prowadzić (pod warunkiem posiadania kwalifikacji wymaganych od instruktorów praktycznej nauki zawodu):

- pracodawca;
- osoba prowadząca zakład pracy w imieniu pracodawcy;
- osoba zatrudniona u pracodawcy.

Celem nauki zawodu jest opanowanie przez ucznia – młodocianego pracownika umiejętności praktycznych i teoretycznych w zawodzie, których uzyskanie potwierdza zdany egzamin czeladniczy. Świadectwo czeladnicze umożliwia absolwentowi zatrudnienie na stanowisku wymagającym kwalifikacji zawodowych na tzw. pierwszym poziomie⁹.

Rzemieślnicy potwierdzają swoje kwalifikacje zawodowe, zdając egzaminy czeladnicze i mistrzowskie. Egzamin czeladniczy młodociany składa przed komisją egzaminacyjną izby rzemieślniczej na zasadach określonych przez ustawę o rzemiośle. Zakres wymagań na egzaminy potwierdzające kwalifikacje zawodowe jest ustalany przez Związek Rzemiosła Polskiego. Kształceniem uczniów w zakładzie pracy zajmuje się rzemieślnik z tytułem mistrza.

Kolejnym etapem potwierdzającym kwalifikacje rzemieślnicze jest uzyskanie tytułu zawodowego mistrza, który potwierdzany jest przez egzamin mistrzowski.

Po zdanych egzaminie wydawane są świadectwa odpowiednio czeladnicze, dyplomy mistrzowskie i zaświadczenia o zdaniu egzaminu sprawdzającego. Dokumenty te mają charakter państwowych dokumentów i jeśli właściciel zamierza wprowadzić je to tzw. obrotu prawnego z zagranicą, wymagają legalizacji (uwierzytelnienia). Izby rzemieślnicze są jedynymi organami uprawnionymi do wydania dyplomu mistrzowskiego lub świadectwa czeladniczego, co wynika z zapisu art. 3 ust. 3 ustawy o rzemiośle¹⁰.

Warunki dopuszczenia do egzaminu czeladniczego i mistrzowskiego określa rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 stycznia 2017 r. w sprawie egzaminu czeladniczego, egzaminu mistrzowskiego oraz egzaminu sprawdzającego, przeprowadzanych przez komisje egzaminacyjne izb rzemieślniczych.

Do egzaminu czeladniczego może przystąpić osoba, która spełnia jeden z poniższych warunków¹¹:

- ukończyła naukę zawodu u rzemieślnika oraz dokończanie teoretyczne w szkole lub w formach pozaszkolnych;
- posiada świadectwo ukończenia gimnazjum albo ośmioletniej szkoły podstawowej oraz ukończyła kształcenie w formie pozaszkolnej w zakresie zawodu, w którym zdaje egzamin;

⁹ <http://www.cech-zlotow.info/informacje-dla-mistrzow-szkolacych/nauka-zawodu/>

¹⁰ Źródło Związek Rzemiosła Polskiego [dostęp online: <https://zrp.pl/dzialalnosc-zrp/oswiata-zawodowa/egzaminy/legalizacja-swiaectw-czeladniczych-i-dyplomow-mistrzowskich/>, 17.12.2020 r.]

¹¹ Źródło Izba Rzemiosła i Przedsiębiorczości we Wrocławiu [dostęp online: <http://izba.wroc.pl/oswiata/egzamin-czeladniczy/>, 28.11.2020].

- jest uczestnikiem praktycznej nauki zawodu dorosłych, o której mowa w art. 53c ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o zatrudnieniu i instytucjach rynku pracy;
- posiada świadectwo ukończenia gimnazjum albo ośmioletniej szkoły podstawowej i co najmniej trzyletni okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin;
- posiada świadectwo ukończenia szkoły ponadgimnazjalnej albo szkoły ponadpodstawowej na podbudowie ośmioletniej szkoły podstawowej, prowadzącej kształcenie zawodowe o kierunku związanym z zawodem, w którym zdaje egzamin;
- posiada tytuł zawodowy w zawodzie wchodzącym w zakres zawodu, w którym zdaje egzamin, oraz co najmniej półroczny okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin;
- posiada świadectwo ukończenia gimnazjum albo ośmioletniej szkoły podstawowej oraz zaświadczenie o zdaniu egzaminu sprawdzającego lub świadectwo potwierdzające kwalifikację w zawodzie oraz co najmniej roczny okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin, po uzyskaniu zaświadczenia z egzaminu sprawdzającego lub świadectwa potwierdzającego kwalifikację w zawodzie.

Do egzaminu mistrzowskiego może przystąpić osoba, która spełnia jeden z następujących warunków ¹²:

- posiada świadectwo ukończenia szkoły ponadpodstawowej, dotychczasowej szkoły ponadgimnazjalnej albo szkoły ponadpodstawowej działającej w systemie oświaty przed dniem 1 stycznia 1999 r. oraz tytuł czeladnika lub równorzędny w zawodzie, w którym zdaje egzamin, a także:
 - co najmniej trzyletni okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin, po uzyskaniu tytułu zawodowego, albo
 - co najmniej sześcioletni okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin, łącznie przed i po uzyskaniu tytułu zawodowego;
- posiada świadectwo ukończenia szkoły ponadpodstawowej, dotychczasowej szkoły ponadgimnazjalnej albo szkoły ponadpodstawowej działającej w systemie oświaty przed dniem 1 stycznia 1999 r. oraz co najmniej sześcioletni okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin, w ramach samodzielnie prowadzonej działalności gospodarczej;
- posiada świadectwo ukończenia szkoły ponadpodstawowej, dotychczasowej szkoły ponadgimnazjalnej albo szkoły ponadpodstawowej działającej w systemie oświaty przed dniem 1 stycznia 1999 r. oraz tytuł czeladnika lub równorzędny w zawodzie wchodzącym w zakres zawodu, w którym zdaje egzamin, a także co najmniej trzyletni

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej 1 z dnia 10 stycznia 2017 r. w sprawie egzaminu czeladniczego, egzaminu mistrzowskiego oraz egzaminu sprawdzającego, przeprowadzanych przez komisje egzaminacyjne izb rzemieślniczych.

okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin, po uzyskaniu tytułu zawodowego;

- posiada świadectwo ukończenia szkoły ponadpodstawowej, dotychczasowej szkoły ponadgimnazjalnej albo szkoły ponadpodstawowej działającej w systemie oświaty przed dniem 1 stycznia 1999 r. oraz tytuł mistrza w zawodzie wchodzącym w zakres zawodu, w którym zdaje egzamin, a także co najmniej roczny okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin, po uzyskaniu tytułu mistrza;
- posiada świadectwo ukończenia szkoły ponadpodstawowej, dotychczasowej szkoły ponadgimnazjalnej albo szkoły ponadpodstawowej działającej w systemie oświaty przed dniem 1 stycznia 1999 r., dających wykształcenie średnie albo średnie branżowe i kształcących w zawodzie wchodzącym w zakres zawodu, w którym zdaje egzamin, oraz tytuł zawodowy w zawodzie wchodzącym w zakres zawodu, w którym zdaje egzamin, a także co najmniej dwuletni okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin, po uzyskaniu tytułu zawodowego;
- posiada dyplom ukończenia szkoły wyższej na kierunku lub w specjalności w zakresie wchodzącym w zakres zawodu, w którym zdaje egzamin, oraz co najmniej roczny okres wykonywania zawodu, w którym zdaje egzamin, po uzyskaniu tytułu zawodowego.

Egzaminy charakteryzują się otwartością i dostępnością dla różnych grup kandydatów – zarówno dla absolwentów nauki zawodu u rzemieślnika, czyli osób młodocianych, ale także osób dorosłych, które poszukują możliwości potwierdzenia kwalifikacji nabytych w drodze pracy zawodowej i przygotowania teoretycznego. Co istotne, dyplom mistrza i świadectwo czeladnicze potwierdzają kwalifikacje uregulowane w Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji zarówno w postaci kwalifikacje pełnych i częściowych.

Zarówno egzamin czeladniczy jak i rzemieślniczy przeprowadza się w dwóch etapach: praktycznym i teoretycznym. Etap praktyczny egzaminu polega na samodzielnym wykonaniu przez zdającego zadań egzaminacyjnych sprawdzających umiejętności praktyczne. Ta część odbywa się zwykle w zakładzie pracy pracodawcy. Etap teoretyczny egzaminu przeprowadza się za pomocą dwóch części – pisemnej i ustnej.

Na egzaminie czeladniczym w etapie teoretycznym zakres części pisemnej stanowią następujące zagadnienia: rachunkowość zawodowa, dokumentacja działalności gospodarczej, rysunek zawodowy, przepisy i zasady bezpieczeństwa i higieny pracy oraz ochrony przeciwpożarowej, podstawowe zasady ochrony środowiska, podstawowe przepisy prawa pracy, podstawowa problematyka z zakresu podejmowania działalności gospodarczej i zarządzania przedsiębiorstwem. Część ustna polega na udzieleniu odpowiedzi na tematy takie jak: technologia, maszynoznawstwo, materiałoznawstwo.

Teoretyczny egzamin mistrzowski w części pisemnej obejmuje takie zagadnienia, jak: rachunkowość zawodowa wraz z kalkulacją, dokumentacja działalności gospodarczej, rysunek zawodowy, przepisy i zasady bezpieczeństwa i higieny pracy oraz ochrony przeciwpożarowej, podstawowe zasady ochrony środowiska, podstawowe przepisy prawa

pracy, podstawowa problematyka z zakresu podejmowania działalności gospodarczej i zarządzania przedsiębiorstwem, podstawy psychologii i pedagogiki, metodyka nauczania. Część ustna polega na udzieleniu odpowiedzi z zakresu: technologii, maszynoznawstwa, materiałoznawstwa. Listę zawodów, w których prowadzi się naukę zawodów młodocianych u pracodawców rzemieślniczych, określają rozporządzenia Rady Ministrów. Pełna lista obecnie obowiązujących zawodów, opublikowana w 2019 r., jest dostępna [na stronie ZRP](#). Rzemieślnicze przygotowanie zawodowe nie jest jednak ograniczone do zawodów ujętych w Rozporządzeniu, ponieważ izby rzemieślnicze mogą same powoływać komisje egzaminacyjne, przeprowadzać egzaminy oraz wydawać świadectwa czeladnicze i mistrzowskie w zawodach, w których ZRP zatwierdził standard wymagań egzaminacyjnych.

1.2. Społeczne postrzeganie rzemieślniczej nauki zawodu

Społeczne postrzeganie rzemieślniczej nauki zawodu w Polsce kształtowane jest przez trzy etapy jego rozwoju w okresie powojennym: ekspansję i dominację kształcenia i szkolenia zawodowego w czasach komunizmu, upadek i malejącą rolę kształcenia i szkolenia zawodowego po transformacji gospodarczej w latach 90. XX w. oraz ostatnie reformy, mające na celu ożywienie edukacji zawodowej w Polsce¹³.

Edukacja zawodowa w Polsce ma wieloletnią, ugruntowaną tradycję. Do lat 80. ubiegłego wieku odnotowywano bardzo duży udział uczniów w kształceniu i szkoleniu zawodowym, a wiele szkół zawodowych było zarządzanych we współpracy z firmami, głównie z sektora produkcyjnego. Ponad połowa uczniów opuszczających szkoły podstawowe wybierała zasadnicze szkoły zawodowe, które przygotowywały ich do przyszłej pracy w konkretnych firmach¹⁴.

W okresie transformacji gospodarczej zmniejszyła się rola kształcenia i szkolenia zawodowego na rzecz kształcenia ogólnego. Wynikało to z dwóch głównych czynników. Po pierwsze, transformacja gospodarcza doprowadziła do zamknięcia wielu przedsiębiorstw państwowych, które prowadziły szkoły kształcenia i szkolenia zawodowego. W wyniku tego zmniejszyła się podaż kształcenia i szkolenia zawodowego. Po drugie, wzrosły aspiracje edukacyjne młodych ludzi i częściej zaczęli oni wybierać ścieżkę kształcenia ogólnego. W rezultacie edukacja w zakresie kształcenia i szkolenia zawodowego zmieniła się w negatywną selekcję, infrastruktura szkół kształcenia i szkolenia zawodowego stała się przestarzała, a powiązania między kształceniem i szkoleniem zawodowym a potrzebami rynku pracy były nieliczne¹⁵.

Trzeci etap rozwoju kształcenia i szkolenia zawodowego rozpoczął się niedawno, dlatego też można powiedzieć, że w Polsce kształcenie i szkolenie zawodowe jest w trakcie rewitalizacji.

¹³ Chłoń-Domińczak, A.; Holzer-Żelaźewska, D.; Maliszewska, A. (2018). Cedefop European public opinion survey on vocational education and training: Poland. Cedefop ReferNet thematic perspectives series.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

W 2012 r. wprowadzono zasadniczą reformę wstępnego kształcenia zawodowego, w oparciu o ustawę z dnia 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw. Głównym celem tych zmian było dostosowanie efektów uczenia się w kształceniu i szkoleniu zawodowym do potrzeb rynku pracy i gospodarki. Najważniejszą częścią tej zmiany polegała na opracowaniu odrębnych kwalifikacji w ramach zawodów, modyfikacji podstawy programowej, wprowadzenia koncepcji efektów uczenia się oraz uelastycznienia walidacji kwalifikacji w ramach kształcenia i szkolenia zawodowego. W ramach reformy wyodrębniono 193 zawody szkolne i odpowiednie dla nich kwalifikacje, których osiągnięcie potwierdza świadectwo wydane przez okręgową komisję egzaminacyjną¹⁶.

W 2016 r. Cedefop rozpoczął pierwsze w historii badanie opinii publicznej, mające na celu poznanie opinii obywateli europejskich na temat kształcenia i szkolenia zawodowego (VET). Badanie przeprowadzono również w Polsce. Jego wyniki pokazują, że w momencie przeprowadzania badania ogólna ocena kształcenia i szkolenia zawodowego w Polsce była pozytywna. 75% uczestników kształcenia zawodowego stwierdziło, że kształcenie i szkolenie zawodowe na poziomie ponadgimnazjalnym odbierane jest w Polsce pozytywnie. Tę opinię podzieliło 71% uczestników kształcenia ogólnego. Udział pozytywnych opinii w Polsce jest wyższy o 6 p.p. niż w UE (69%), niezależnie od udziału respondentów w programie kształcenia. Z drugiej strony, gdy porównuje się kształcenie zawodowe z kształceniem ogólnym, to odsetek respondentów, którzy uważają, że kształcenie i szkolenie zawodowe ma lepszy wizerunek niż kształcenie ogólne w Polsce, jest mniejszy niż w UE. W Polsce 78% respondentów zgodziło się ze stwierdzeniem: „W moim kraju edukacja ogólnokształcąca ma lepszy wizerunek niż kształcenie i szkolenie zawodowe”, natomiast w Unii Europejskiej – 82%. Można to wyjaśnić poprzez fakt, że od lat 90-tych kształcenie ogólne było w Polsce priorytetem, a ponowne zainteresowanie i odbudowa pozytywnego wizerunku kształcenia i szkolenia zawodowego rozpoczęły się stosunkowo niedawno¹⁷.

2. Uwarunkowania rozwoju działalności rzemieślniczej

2.1. Możliwości i wyzwania działalności rzemieślniczej

Przemysł 4.0 – a więc postępująca cyfryzacja, automatyzacja i robotyzacja – w znaczny sposób wpływają na rynek pracy, w tym działalność rzemieślniczą w Polsce. Nie ulega wątpliwości, że **rzemieślnicy muszą również dostosować się do zmian, które niesie za sobą cyfrowy świat** – unowocześnić i zmienić rozwiązania produkcyjne i procesowe, a także zmodernizować sposób świadczenia usług poprzez zwiększenie nakładów na aktywa cyfrowe

¹⁶ Chłoń-Domińczak, A.; Holzer-Żelaźewska, D.; Maliszewska, A. (2018). Cedefop European public opinion survey on vocational education and training: Poland. Cedefop ReferNet thematic perspectives series.

¹⁷ Ibidem.

– usługi IT (software i usługi związane z budową portali i przetwarzaniem danych) oraz sprzęt ICT¹⁸.

Jak wskazują autorzy raportu Deloitte „Cyfryzacja to więcej niż technologia”, na polskim rynku cyfryzacja powinna przebiegać dwutorowo. Po pierwsze, konieczne jest wdrażanie najnowocześniejszych technologii, po drugie – firmy (w tym przedsiębiorstwa rzemieślnicze) muszą nadrobić zaległości w podstawowych funkcjach cyfrowych, jak cyberbezpieczeństwo czy e-commerce¹⁹.

Przemysł 4.0. to liczne możliwości dla sektora rzemiosła. Jak wskazuje niemiecka Komisja Ochrony Pracy i Normalizacji (Kommission Arbeitsschutz und Normung, KAN), automatyzacja i robotyzacja dla przemysłu oznacza także poszerzenie zakresu usług, automatyzację zadań, uproszczenie procesów pracy oraz zwiększenie bezpieczeństwa. Przedsiębiorstwa rzemieślnicze wykorzystują technologię już na etapie budowania swojego wizerunku poprzez posiadanie własnej strony internetowej. Wskazuje się, że coraz więcej z nich (w 2017 r. ok. 25%) korzysta z rozwiązań programowych do kontroli procesów operacyjnych i wykorzystuje nowoczesne technologie cyfrowe, np. drukarki 3D do produkcji części zamiennych lub systemy śledzenia maszyn i materiałów. Jak wskazuje KAN, przedsiębiorstwa w sektorze rzemiosła zauważają największe korzyści w zoptymalizowaniu magazynowania i dystrybucji wyposażenia, co pozwala na oszczędność czasu i bardziej elastyczną organizację pracy²⁰.

Cyfryzacja ułatwia pracę i wpływa na poprawę jej bezpieczeństwa w codziennie wykonywanych zadaniach rzemieślników, na przykład²¹:

- czujniki zintegrowane z odzieżą ochronną (elektronika noszona) mogą mierzyć temperaturę ciała oraz częstość bicia serca użytkownika, a także temperaturę otoczenia, co pozwala z wyprzedzeniem informować o zagrożeniach i nadmiernym obciążeniu pracą;
- ryzyko uszczerbku zdrowia dekarzy zmniejszy się, jeśli dach będzie monitorowany za pomocą dronów, bez konieczności stosowania drabin czy rusztowań;
- plac budowy może być monitorowany elektronicznie, np. za pomocą kamer internetowych, co nie wymaga już stałej obecności człowieka.

Z roku na rok widoczne są coraz większe niedobory specjalistów i wykwalifikowanych rzemieślników (więcej w podrozdziale 2.2. *Zapotrzebowanie na pracowników przemysłowych w Polsce*), co poniekąd powiązane jest ze zmianami technologicznymi w sektorze. Dlatego

¹⁸ Klimek J. (2020). Rzemieślnicy na globalnym rynku pracy i edukacji, Związek Rzemiosła Polskiego.

¹⁹ Deloitte (2019). Cyfryzacja to więcej niż technologia.

²⁰ Źródło Komisja Ochrony Pracy i Normalizacji [dostęp online: <https://www.kan.de/pl/publikationen/kanbrief/cyfryzacja-i-przemysl-40/swiat-pracy-40-mozliwosci-i-wyzwania-zwiazane-z-cyfryzacja-z-punktu-widzenia-sektora-rzemiosla/>, 30.11.2020].

²¹ Ibidem.

też przed współczesnym szkolnictwem zawodowym stoi wyzwanie w postaci konieczności wprowadzenia zmian w zawodowej edukacji młodzieży i dorosłych²².

Kluczowymi czynnikami sukcesu edukacji zawodowej są właściwie zdefiniowane i zorganizowane programy nauczania oraz efektywne zajęcia praktyczne w miejscu pracy. Model kształcenia zawodowego powinien zapewniać absolwentom szkół zawodowych „fach w rękę”. Odpowiadając na potrzeby rynku pracy, **kształcenie zawodowe należy uczynić bardziej elastycznym, aby pracownicy mogli rozszerzać i podnosić swoje kwalifikacje przez całe życie.** Dodatkowo pracownik musi być zdolny do pracy w dynamicznie zmieniającym się otoczeniu oraz być przygotowany do wymaganej od niego mobilności tak, aby wykonywać swoją pracę na podobnych stanowiskach w różnych miejscach i czasie²³.

Według Związku Rzemiosła Polskiego **upowszechnianie systemu kształcenia dualnego jako przygotowania zawodowego (kształcenie dualne) ma kluczowe znaczenie.** Dualne kształcenie w sektorze rzemiosła łączy praktyki u rzemieślnika, zorganizowane na podstawie umowy o pracę, z nauką teoretyczną w szkole, gdzie łącznikiem jest cech jako organizacja pośrednicząca. Zwracają oni także uwagę na większą rolę organizacji pracodawców – m.in. cechów i izb rzemieślniczych – jako gwarantów jakości tego procesu.

Oprócz kształcenia zawodowego istotne jest zwrócenie uwagi na **uczenie się przez całe życie wśród rzemieślników.** Jak wskazuje Związek Rzemiosła Polskiego, z roku na rok wzrasta popularność doksztalcenia zawodowego, a więc podnoszenia kwalifikacji wśród pracowników rzemiosła. Wpływ na to ma coraz większa świadomość społeczeństwa w zakresie potrzeby podnoszenia kwalifikacji, a także wymóg dostosowywania się do zmieniającego się rynku pracy, a tym samym zapotrzebowania na inne kwalifikacje. Wśród kursów i szkoleń oferowanych przez izby rzemieślnicze przeprowadza się najczęściej: kursy doskonalące w zawodach rzemieślniczych; kursy przygotowujące do egzaminów czeladniczych i mistrzowskich, kończące się egzaminami przed komisjami powołanymi przez izbę; kursy pedagogiczne dla instruktorów praktycznej nauki zawodu – mistrzów szkolących; kursy bhp; szkolenia z zakresu marketingu, przepisów podatkowych, przepisów dotyczących ubezpieczeń społecznych, celnych, pierwszej pomocy i innych²⁴.

Odpowiedzią rządu na niedobór wykwalifikowanych pracowników było utworzenie w 2014 r. Krajowego Funduszu Szkoleniowego. Jest to program wspierający wszystkie przedsiębiorstwa (duże, średnie, małe oraz mikro) poprzez dofinansowanie szkoleń i kursów dla pracowników w celu podniesienia ich kompetencji²⁵.

²² Klimek J. (2019). Polscy rzemieślnicy w otoczeniu Przemysłu 4.0, Związek Rzemiosła Polskiego.

²³ Klimek J. (2018). Opracowanie pokonferencyjne. Kształcenie zawodowe wobec potrzeb rynku pracy – nowe trendy i wyzwania, Związek Rzemiosła Polskiego.

²⁴ Źródło Związek Rzemiosła Polskiego [dostęp online: <https://zrp.pl/dzialalnosc-zrp/oswiata-zawodowa/egzaminy/raporty-z-wynikow-dzialalnosci-oswiatowej/>, 30.11.2020].

²⁵ Źródło Krajowy Fundusz Szkoleniowy [dostęp online: <https://kfs.pl/o-kfs/>, 30.11.2020].

Jak wskazują autorzy Informatora dla rzemieślników i ich pracowników, przygotowanego w ramach kampanii informacyjnej „Krajowy Fundusz Szkoleniowy dla rzemiosła”, KFS oferuje następujące możliwości dla kształcenia rzemieślników²⁶:

- stworzenie kadry nowych mistrzów szkolących (kursy przygotowujące, uzyskanie statusu instruktora praktycznej nauki zawodu dzięki tytułowi mistrza i ukończonemu kursowi pedagogicznemu);
- wzmocnienie kompetencji pracowników organizacji rzemiosła;
- rozszerzenie oferty organizacji rzemiosła wobec swoich (i potencjalnych) członków. W każdej organizacji powinna być osoba, która będzie w stanie pomóc pracodawcy przygotować taki wniosek do KFS (generalnie w cechach i izbach powinny znaleźć się także osoby kompetentne w zakresie: oświaty zawodowej, BHP oraz ochrony środowiska i spraw związanych z prowadzeniem księgowości);
- wzmocnienie konkurencyjności firm rzemieślniczych poprzez szkolenia, kursy i studia podyplomowe dla właścicieli zakładów (pracodawców) i ich pracowników;
- poprawę jakości przygotowania zawodowego młodocianych pracowników.

Innym rozwiązaniem są Kwalifikacyjne Kursy Zawodowe (KKZ), czyli pozaszkolna forma kształcenia ustawicznego, która pozwala w szybki sposób zdobyć konkretny zawód czy zdobycie kwalifikacji, które mogą pozwolić na wykonywanie zawodu rzemieślniczego. Kursy te trwają od 2 do 4 semestrów w formie stacjonarnej lub zaocznej, a ich długość jest uzależniona od wymagań dotyczących nauczanej kwalifikacji. KKZ mogą być organizowane przez następujące placówki: szkoły publiczne oraz szkoły niepubliczne z uprawnieniami szkół publicznych; publiczne i niepubliczne placówki kształcenia ustawicznego; ośrodki doskonalenia zawodowego; placówki kształcenia praktycznego²⁷.

2.2. Zapotrzebowanie na pracowników rzemieślniczych w Polsce (w wybranych zawodach rzemieślniczych)

Według Polskiego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) stopa bezrobocia wśród osób, które ukończyły szkoły zawodowe czy branżowe I stopnia, jest niższa niż wśród osób z wykształceniem ogólnym. W 2019 r. stopa bezrobocia dla wykształcenia zasadniczego zawodowego wynosiła 3,8%, a dla wykształcenia ogólnokształcącego – 4,9%²⁸.

W Polsce co roku przeprowadza się analizę, która bada zapotrzebowanie na pracowników rzemieślniczych w Polsce. Barometr zawodów – coroczna publikacja prognozująca sytuację w zawodach na poziomie każdego województwa – opracowywany jest na podstawie

²⁶ Kosakowska J., Stępnikowski A. (2015). Informator dla rzemieślników i ich pracowników przygotowany w ramach kampanii informacyjnej „Krajowy Fundusz Szkoleniowy dla rzemiosła”, Warszawa.

²⁷ Związek Rzemiosła Polskiego (2019), Stanowisko Związku Rzemiosła Polskiego w sprawie projektu Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).

²⁸ Dane Głównego Urzędu Statystycznego [dostęp online: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat/4/380/3435>, 3.12.2020 r.].

statystyk dotyczących zapotrzebowania na pracowników, zbieranych na szczeblu powiatowym, a także opinii wydawanych przez grono ekspertów. Barometr dzieli zawody na trzy grupy: deficytowe, zrównoważone i nadwyżkowe²⁹.

Zawody deficytowe to te, w których „liczba wolnych miejsc pracy jest większa niż liczba osób zainteresowanych podjęciem pracy i spełniających wymagania pracodawców”. Finalnie oznacza to, że w tych zawodach najtrudniej znaleźć kandydatów do pracy³⁰.

W 2020 r. w ogólnopolskim Barometrze zawodów deficyt pracowników widoczny jest szczególnie w branżach rzemieślniczych³¹. Należą do nich:

- **branża budowlana:** betoniarz i zbrojarz, brukarz, cieśla i stolarz budowlany, dekarz i blacharz budowlany, monter instalacji budowlanych, murarz i tynkarz, operator i mechanik sprzętu do robót ziemnych, pracownik robót wykończeniowych w budownictwie oraz robotnicy budowlani;
- **branża produkcyjna:** operator obrabiarek skrawających, robotnicy obróbki drewna i stolarze, spawacze, ślusarze, elektrycy, elektromechanicy i elektromonterzy, krawcy i pracownicy produkcji odzieży;
- **branża gastronomiczna:** kucharze i piekarze;
- **branża usługowa:** fryzjerzy.

3. Uwarunkowania kształcenia zawodowego w rzemiośle (nauki zawodu w rzemiośle)

3.1. Uczestnictwo w przygotowaniu zawodowym

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, przedstawionych w raporcie „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019”, w analizowanym roku szkolnym do branżowych szkół I stopnia uczęszczało łącznie 146,2 tys. uczniów (łącznie z uczniami zasadniczych szkół zawodowych), z tego 93,4% uczyło się w szkołach dla młodzieży, a 6,6% – w szkołach specjalnych. W tym okresie działało 1578 branżowych szkół I stopnia dla młodzieży oraz funkcjonowały 522 szkoły przysposabiające do pracy³².

Wskaźnik udziału uczniów branżowych szkół I stopnia w roku szkolnym 2018/2019 wyniósł w Polsce 11,5%³³. Największe udziały uczniów branżowych szkół I stopnia w wieku 16-18 lat

²⁹ Portal Barometr zawodów [dostęp online: <https://barometrzwodow.pl/strona-glowna/metodologia>, 24.11.2020 r.].

³⁰ Portal Barometr zawodów [dostęp online: <https://barometrzwodow.pl/strona-glowna/metodologia>, 24.11.2020].

³¹ Pozostałe branże, w których na rynku polskim występuje deficyt pracowników, to: medyczo-opiekuńcza (lekarze, fizjoterapeuci i masażyści, pielęgniarki i położne oraz opiekunowie osoby starszych lub niepełnosprawnych) oraz finansowa (pracownicy ds. rachunkowości i księgowości oraz samodzielni księgowi).

³² Główny Urząd Statystyczny (2020). Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019.

³³ Wskaźnik liczony względem liczby uczniów w wieku ponadgimnazjalnym.

w ogólnej liczbie ludności w danym wieku odnotowano w województwach: wielkopolskim (17,0%), opolskim i pomorskim (14,4%) oraz małopolskim (14,1%), a najniższe w województwach mazowieckim (7,7%) i podlaskim (7,8%)³⁴.

Najwięcej uczniów branżowych szkół I stopnia dla młodzieży w roku szkolnym 2018/2019 pobierało nauki w zawodach z podgrupy inżynieryjno-technicznej³⁵ (40,2%) oraz usług dla ludności³⁶ (27,1%)³⁷.

Udział kobiet w ogólnej liczbie uczniów branżowych szkół I stopnia w roku szkolnym 2018/2019 w skali całego kraju stanowił 31,0%. Mężczyźni przeważali w zawodach z podgrupy rybactwo (gdzie wszyscy uczniowie to mężczyźni), architektury i budownictwa (99,6% mężczyzn), inżynieryjno-technicznej (99,1%), leśnej (98,4%), rolniczej (77,4%) oraz produkcji i przetwórstwa (67,6%). Kobiety stanowiły większość wśród uczniów wybierających kształcenie w zawodach z podgrupy biznesu i administracji (82,2%), usług dla ludności (70,8%) oraz artystycznej (53,9%)³⁸.

W przypadku 9,6 tys. uczniów specjalnych branżowych szkół I stopnia dla młodzieży do najczęściej wybieranych należały zawody z podgrupy usług dla ludności (56,3%) oraz produkcji i przetwórstwa (18,9%)³⁹.

Kształcenie i szkolenia dorosłych⁴⁰ w Polsce charakteryzuje się niskim poziomem uczestnictwa. Według danych Eurostatu, w 2019 r. 4,8% dorosłych Polaków zadeklarowało, że odbyło formalne lub nieformalne kształcenie i szkolenie w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie. Stanowi to wynik dwukrotnie niższy niż średnia europejska, ponieważ uczestnictwo w kształceniu i szkoleniu dorosłych w UE-27 wynosiło w 2019 r. 10,8%⁴¹. Według raportu GUS⁴² 55,3% ogólnej liczby przedsiębiorstw nie prowadziło szkoleń dla swoich pracowników. Najwyższy odsetek przedsiębiorstw, które nie prowadziły szkoleń wystąpił w grupie podmiotów z działów: produkcja wyrobów tekstylnych; produkcja odzieży;

³⁴ Główny Urząd Statystyczny (2020). Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019.

³⁵ Przykłady zawodów w podgrupie inżynieryjno-technicznej: Technik elektryk, Technik ochrony środowiska, Technik urządzeń i systemów energetyki odnawialnej, Technik mechatronik, Technik fotografii i multimediiów, Technik elektronik, Technik mechanizacji rolnictwa, Lakiernik, Ślusarz, Elektryk, Mechanik pojazdów samochodowych, Elektromechanik pojazdów samochodowych, Technik analityk, Technik mechanik, Operator obrabiarek skrawających, Technik pojazdów samochodowych.

³⁶ Przykłady zawodów w podgrupie usług dla ludności: Fryzjer, Technik usług fryzjerskich, Technik usług kosmetycznych, Kucharz, Kelner, Technik turystyki wiejskiej, Technik żywienia i usług gastronomicznych, Technik hotelarstwa, Pracownik pomocniczy obsługi hotelowej, Technik obsługi turystycznej.

³⁷ Główny Urząd Statystyczny (2020). Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Kształcenie dorosłych obejmuje zarówno ogólne, jak i zawodowe działania w zakresie formalnego i pozaformalnego uczenia się.

⁴¹ Źródło Eurostat [dostęp online: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/data/main-tables>, 09.12.2020r.]

⁴² Charakterystyka szkolenia zawodowego w rzesie przedsiębiorstw w polsce w 2015, GUS, 2017. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/charakterystyka-ustawicznego-szkolenia-zawodowego-w-przedsiębiorstwach-w-2015-r-,4,3.html>

produkcja skór i wyrobów skórzanych sekcji C (przetwórstwo przemysłowe) – 73,3%, natomiast najniższy w działach: finansowa działalność usługowa, z wyłączeniem ubezpieczeń i funduszy emerytalnych; ubezpieczenia, reasekuracja oraz fundusze emerytalne, z wyłączeniem sekcji K (działalność finansowa i ubezpieczeniowa) – 19,4%. Biorąc pod uwagę klasę wielkości przedsiębiorstw, można zauważyć, że im mniejsze przedsiębiorstwo, tym częściej brak szkoleń. W grupie przedsiębiorstw małych 61,3% nie prowadziło szkoleń, odpowiednio wśród przedsiębiorstw średnich – 34,6% i w jednostkach dużych – 14,4%.

Wyniki Bilansu kapitału ludzkiego z 2019 r. (BKL 2019) pokazują wysoki poziom aktywności edukacyjnej dorosłych Polaków. Aż 80% osób w wieku 25–64 lata rozwijało swoje kompetencje w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie. Dominującą formą aktywności edukacyjnej jest niezmiennie nieformalne uczenie się – tak swoje kompetencje rozwijało 70% Polaków z tej grupy wiekowej. Popularną formą uczenia się jest też uczenie się w miejscu pracy (z wykorzystaniem mentoringu, obserwacji, coachingu, uczenia się wzajemnego w zespołach) – tak rozwija swoje kompetencje 30% ogółu Polaków w wieku 25–64 lata, a 38% pracujących. W edukacji formalnej i pozaformalnej w ciągu ostatnich czterech tygodni poprzedzających badanie uczestniczyło 26,9% Polaków w wieku 25–64 lata⁴³.

Wyniki badania BKL 2019 wskazują, że pracodawcy w Polsce są w zdecydowanej większości zaangażowani w proces rozwoju kadr – prowadzenie takich działań w 2019 r. zadeklarowało 84% z nich. 90% firm zatrudniających 50 i więcej pracowników prowadzi co najmniej jedno działanie ukierunkowane na rozwój kompetencji kadr. Utrzymuje się tendencja, wskazująca na to, że im większy podmiot, tym częściej jest on zaangażowany w taki proces. W badaniu BKL 2019 były to wszystkie duże firmy, 88% firm średnich oraz 81% firm małych i mikro. Inwestowanie w rozwój pracowników zależy także od takich czynników jak tempo rozwoju firmy i, w mniejszym stopniu, branża⁴⁴.

3.2. Umowy przy zatrudnianiu pracowników młodocianych

Pracownikiem młodocianym jest osoba, która ukończyła 15 lat, ale nie przekroczyła 18 w trakcie wykonywania pracy. Zatrudnianie pracowników w wieku poniżej 15 lat, poza kilkoma wyjątkami, jest zabronione.

Pracodawca, chcący zatrudnić pracownika młodocianego w celu odbycia praktycznej nauki zawodu w ramach przygotowania zawodowego, zobowiązany jest do zawarcia z nim odpowiedniej umowy. Od września 2019 r. służy do tego m.in. wzór umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego, podpisywana bezpośrednio z młodocianym pracownikiem⁴⁵.

⁴³ „Rozwój Kompetencji uczenie się dorosłych i sektor rozwojowy. Raport z BKL 2019”
https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/3-BKL-Uczenie-sie-doroslych-OK_201027.pdf [dostęp: 22.12.2020].

⁴⁴ „Zarządzanie kapitałem ludzkim w polskich firmach obraz tuż przed pandemią. Raport z BKL 2019”
https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/02-BKL---Zarzadzanie-kapitalem-ludzkiem_WWW.pdf [dostęp: 22.12.2020].

⁴⁵ Źródło PiT [dostęp online: <https://www.pit.pl/zatrudnianie-mlodocianych-nowe-umowy/>, 1.12.2020].

Charakterystyczne dla pracownika młodocianego, który uczy się zawodu, jest to, że może on posiadać dwojaki rodzaj statusu prawnego, tj.⁴⁶:

- posiada jednocześnie status „pracownik młodociany” i „uczeń”. Dotyczy to sytuacji, gdy młodociany kształca się w zasadniczej szkole zawodowej. W takim przypadku stosowane są przepisy Kodeksu pracy i rozporządzenia wykonawcze oraz ustawy o systemie oświaty i rozporządzenia wykonawcze;
- posiada tylko status pracownika młodocianego – dotyczy to sytuacji, gdy kształcanie teoretyczne realizowane jest w systemie pozaszkolnym. W takim przypadku stosowane są wyłącznie przepisy Kodeksu pracy i wykonawcze. Ta formuła jest znacznie mniej popularna, jeśli chodzi o zakłady rzemieślnicze.

W ramach nowych przepisów w przypadku organizowania praktycznej nauki zawodu (w tym na zasadach dualnego kształcenia) podstawą prawną odbywania zajęć praktycznych jest:

- umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego, zawarta pomiędzy pracownikiem młodocianym a pracodawcą; bądź
- umowa o praktyczną naukę zawodu, zawarta pomiędzy pracodawcą a dyrektorem szkoły, do której uczęszcza pracownik młodociany.

Umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego, zawierana pomiędzy pracodawcą a pracownikiem młodocianym, powinna zawierać wszystkie elementy charakterystyczne dla umowy o pracę, w tym informacje o rodzaju przygotowania zawodowego, które ma odbywać pracownik młodociany, oraz czasie i miejscu trwania przygotowania zawodowego.

Zwyczajowo umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego zawierana jest na czas nieokreślony. Przy czym według regulacji nauka zawodu trwa nie dłużej niż 36 miesięcy, a przyuczanie do wykonywania określonych prac – od 3 do 6 miesięcy. Dodatkowo pracodawca, który zatrudnia w celu nauki zawodu większą liczbę młodocianych, niż wynika to z jego potrzeb, może zawierać z nimi umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego na czas określony, jednak nie krótszy niż czas przewidziany planem nauczania dla danego zawodu.

Pracownicy młodociani uzyskują wynagrodzenie na podstawie wykonywanych przez nich pracy, które jest ogólnie regulowane przez Radę Ministrów. Pracodawca zobligowany jest także do odprowadzania składek na ubezpieczenie społeczne, a okres pracy wlicza się do stażu pracy, z którego wynikają uprawnienia emerytalne. Minimalne stawki wynagrodzenia dla młodocianych pracowników w czasie przyuczania do wykonywania określonej pracy, ustalone są w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 28 maja 1996 r. w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania. W nowelizacji

⁴⁶ Źródło Związek Rzemiosła Polskiego [dostęp online: <https://zrp.pl/dzialalnosc-zrp/oswiata-zawodowa/egzamin/raporty-z-wynikow-dzialalnosci-oswiatowej/>, 28.11.2020].

z 2019 r. znalazły się informacje dotyczące podwyżek stawek minimalnych⁴⁷. Aktualne stawki wynagrodzeń uczniów młodocianych można znaleźć na stronie Cechu Rzemiosł Różnych.

Umowa o praktyczną naukę zawodu zawierana jest z dyrektorem szkoły.

Podstawą odbywania zajęć praktycznych przez pracownika jest także umowa o praktyczną naukę zawodu, zawarta pomiędzy szkołą a podmiotem przyjmującym uczniów na praktyczną naukę zawodu (pracodawcą).

Umowa ta powinna zawierać:

- nazwę i adres podmiotu przyjmującego uczniów na praktyczną naukę zawodu oraz miejsce jej odbywania;
- nazwę i adres szkoły kierującej uczniów na praktyczną naukę zawodu;
- nazwę zawodu, w którym będzie prowadzona praktyczna nauka zawodu;
- imienną listę uczniów odbywających praktyczną naukę zawodu (z podziałem na grupy);
- formę praktycznej nauki zawodu: zajęcia praktyczne lub praktyki zawodowe i ich zakres, a w przypadku zajęć praktycznych odbywanych u pracodawców, w tym na zasadach dualnego systemu kształcenia – także liczbę dni w tygodniu, w których zajęcia praktyczne odbywają się u pracodawców;
- terminy rozpoczęcia i zakończenia praktycznej nauki zawodu;
- prawa i obowiązki stron umowy;
- sposób ponoszenia przez strony umowy kosztów realizacji praktycznej nauki zawodu wraz z kalkulacją tych kosztów;
- dodatkowe ustalenia stron umowy związane z odbywaniem praktycznej nauki zawodu, w tym sposób zgłaszania i uwzględniania wniosków.

Do umowy należy dołączyć program nauczania danego zawodu.

3.3. Praktyczna nauka zawodu w okresie pandemii

Zagrożenie epidemiczne spowodowało konieczność wprowadzenia wielu ograniczeń niemal we wszystkich obszarach życia społecznego i gospodarczego, w tym także w edukacji.

Jak wskazuje Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, szczególnie zagrożone są: nauka w miejscu pracy, w tym praktyki zawodowe, kształcenie dualne oraz systemy certyfikacji i zdobywania dyplomów potwierdzających kwalifikacje i umiejętności uczniów⁴⁸.

Jedną z pierwszych decyzji dotyczących przeciwdziałania epidemii było zawieszenie prowadzenia działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej w szkołach oraz placówkach oświatowych od 12 do 24 marca 2020 r. Następnie wprowadzono obowiązek

⁴⁷ Źródło Kadry Infor [dostęp online: <https://kadry.infor.pl/wiadomosci/3039581,Wyzsze-place-dla-mlodocianych-od-1-wrzesnia-2019-r.html>, 19.11.2020 r.].

⁴⁸ Źródło Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju [dostęp online: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/vet-in-a-time-of-crisis-building-foundations-for-resilient-vocational-education-and-training-systems-efff194c/>, 25.11.2020 r.].

realizowania zadań edukacyjnych za pomocą metod i technik kształcenia na odległość (od 25 marca 2020 r.). W przypadku kształcenia zawodowego stopniowo przywracano realizację praktyk zawodowych i zajęć praktycznych. Słuchacze szkół policealnych mogli od 4 maja 2020 r. odbywać praktyki zawodowe u pracodawców lub w indywidualnych gospodarstwach rolnych, a od 25 maja 2020 r. uczniowie najwyższych klas szkół branżowych I stopnia i klas III technikum mogli odbywać staże uczniowskie. Także od 25 maja 2020 r. uczniowie klas III technikum – a od 1 czerwca 2020 r. już wszyscy uczniowie technikum – mogli odbywać praktyki zawodowe u pracodawców lub w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Począwszy od 18 maja 2020 r., przywracano również możliwość prowadzenia wybranych zajęć praktycznych w szkolnictwie branżowym, w tym od 1 czerwca 2020 r. zajęć praktycznych dla uczniów najwyższych klas szkół branżowych I stopnia, z uwzględnieniem pracowników młodocianych. Umożliwienie powrotu przede wszystkim uczniom ostatnich klas/semestrów do realizacji zajęć z zakresu kształcenia praktycznego pozwoliło m.in. na ich lepsze przygotowanie do końcowego egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie, egzaminu zawodowego lub egzaminu czeladniczego⁴⁹.

Ze względu na przyjęcie drugiej fali epidemii koronawirusa szkoły i placówki prowadzące kształcenie zawodowe od 24 października ponownie przeszły na zdalne nauczanie, które zostało przedłużone do 3 stycznia 2021 r. – poza pewnymi wyjątkami. Jak podało Ministerstwo Edukacji Narodowej, od 30 listopada 2020 r. będzie można prowadzić m.in. praktyczną naukę zawodu w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe. Zajęcia w ramach praktycznej nauki zawodu mogą być realizowane w grupach umożliwiającym zachowanie dystansu społecznego, w wybranych dniach tygodnia, w wymiarze nieprzekraczającym 10 godzin tygodniowo. Dotyczy to szkół prowadzących kształcenie zawodowe, centrów kształcenia zawodowego oraz placówek kształcenia ustawicznego, realizujących praktyczną naukę zawodu w ramach kształcenia zawodowego lub ustawicznego. Przy zachowaniu zasad właściwych dla zakładów pracy możliwe będzie także prowadzenie praktycznej nauki zawodu u pracodawców lub w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Uczniowie szkół branżowych I stopnia, będący młodocianymi pracownikami, mogą odbywać praktyki u pracodawców, o ile nie występują u niego zdarzenia, które ze względu na aktualną sytuację epidemiologiczną mogą zagrozić zdrowiu młodocianego pracownika⁵⁰.

W ramach wsparcia szkół w kontynuowaniu procesu nauczania, na stronie Ministerstwa Edukacji Narodowej udostępniono szkołom Zintegrowaną Platformę Edukacyjną (ZPE). Jest to nowoczesne i bezpieczne narzędzie do prowadzenia kształcenia na odległość, z obszerną bazą sprawdzonych i różnorodnych cyfrowych materiałów edukacyjnych.

Na ZPE są zamieszczone m.in. zasoby z zakresu języka obcego ukierunkowanego zawodowo w poszczególnych branżach. Ponadto, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom nauczycieli

⁴⁹ Źródło Gov PL [dostęp online: <https://www.gov.pl/web/edukacja/nauka-zdalna-w-szkolach-przedluzona-do-3-stycznia-2021-r>, dostęp 30.11.2020 r.].

⁵⁰ Źródło Gov PL [dostęp online: <https://www.gov.pl/web/edukacja/nauka-zdalna-w-szkolach-przedluzona-do-3-stycznia-2021-r>, dostęp 30.11.2020].

przedmiotów zawodowych, umożliwiono podmiotom zewnętrznym – zarówno osobom prywatnym, jak i instytucjom – dzielenie się materiałami do kształcenia w zawodach i dostępem do zasobów dotyczących praktyk zawodowych z wykorzystaniem symulacji komputerowych (wirtualne przedsiębiorstwa). Zasoby zweryfikowane przez nauczycieli szkół prowadzących kształcenie zawodowe mogą być używane do realizacji zajęć z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, w tym do przygotowania materiałów do samodzielnej pracy uczniów w domu⁵¹.

Ponadto na stronie epodreczniki.pl, w dodatkowej zakładce Kształcenie zdalne – Kształcenie zawodowe – materiały podmiotów zewnętrznych, Ośrodek Rozwoju Edukacji zapewnił możliwość skorzystania z materiałów do kształcenia w zawodach pochodzących od podmiotów zewnętrznych, tj. zarówno osób prywatnych, jak i instytucji. Zasoby, zweryfikowane przez nauczycieli szkół prowadzących kształcenie zawodowe, mogą być wykorzystywane do realizacji zajęć z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, w tym do przygotowania materiałów do samodzielnej pracy uczniów w domu oraz do realizacji praktyk zawodowych w formie wirtualnego przedsiębiorstwa.

Materiały, które można wykorzystać do zdalnego prowadzenia zajęć z zakresu kształcenia zawodowego, znajdują się również w zasobach elektronicznych Ośrodka Rozwoju Edukacji. Na tej stronie zamieszczono repozytorium składające się z 169 kursów online do kształcenia zawodowego, opracowanych w ramach projektu systemowego pn. „Model systemu wdrażania i upowszechniania kształcenia na odległość w uczeniu się przez całe życie”, realizowanego w latach 2009-2014 przez Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej. Kursy te, ze względu na czas trwania projektu, przygotowano z myślą o zawodach ujętych w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego z 2012 r. Odpowiadają one wprost efektom kształcenia ujętym w podstawie programowej kształcenia w zawodach z 2012 r. Materiały te można jednak wykorzystywać do pracy zdalnej, dostosowując je odpowiednio do kształcenia prowadzonego w zawodach ujętych w klasyfikacji szkolnictwa zawodowego z 2017 r. Ponadto pojedyncze materiały po weryfikacji można także wykorzystać w kształceniu zawodowym, realizowanym zgodnie z klasyfikacją zawodów szkolnictwa branżowego.

Związek Rzemiosła Polskiego (ZRP) podkreśla, że środowisko rzemieślników docenia tempo oraz zakres uruchomionej przez rząd pomocy finansowej zwrotnej i bezzwrotnej, jednak zwraca uwagę, że skutki każdej kolejnej przerwy w realizacji programu praktycznej nauki zawodu czy ograniczeń w dostępie do zajęć praktycznych u pracodawcy były już odczuwalne podczas ostatnich sesji egzaminacyjnych. Problem ten będzie się pogłębiał, jeśli rząd nie wprowadzi odpowiednich środków zaradczych⁵².

⁵¹ Źródło

[[https://dokumenty.men.gov.pl/Raport MEN Zapewnienie funkcjonowania jednostek systemu oswiawy w okresie epidemii COVID-19.pdf](https://dokumenty.men.gov.pl/Raport_MEN_Zapewnienie_funkcjonowania_jednostek_systemu_owsiawy_w_okresie_epidemii_COVID-19.pdf) dostęp 1.12.2020].

⁵² Źródło Związek Rzemiosła Polskiego [dostęp online: <https://zrp.pl/wp-content/uploads/2020/11/covid-stanowisko-ZRP-wys%C5%82ane19.11.2020.pdf>].

4. Podsumowanie

- Rzemieślnicze przygotowanie do zawodu zakłada zatrudnienie pracownika młodocianego u pracodawców będących rzemieślnikami w zawodach odpowiadających danemu rodzajowi rzemiosła, nieujętych w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego, określonych w przepisach dotyczących klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy. Celem nauki zawodu jest opanowanie przez ucznia/młodocianego pracownika umiejętności praktycznych i teoretycznych w zawodzie, które ostatecznie potwierdzają kwalifikacje zawodowe po przystąpieniu do egzaminu czeladniczego i jego zdaniu.
- Do szkół branżowych I stopnia w Polsce w roku szkolnym 2018/2019 uczęszczało 11,5% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Najwięcej uczniów branżowych szkół I stopnia dla młodzieży w roku szkolnym 2018/2019 pobierało nauki w zawodach z podgrupy inżynieryjno-technicznej (40,2%) oraz usług dla ludności (27,1%).
- W Polsce zauważalny jest brak wykwalifikowanych pracowników rzemieślniczych. W 2020 r. w ogólnopolskim Barometrze zawodów do listy zawodów deficytowych zakwalifikowano: branżę budowlaną (betoniarz i zbrojarz, brukarz, cieśla i stolarz budowlany, dekarz i blacharz budowlany, monter instalacji budowlanych, murarz i tynkarz, operator i mechanik sprzętu do robót ziemnych, pracownik robót wykończeniowych w budownictwie oraz robotnicy budowlani); branżę produkcyjną (operator obrabiarek skrawających, robotnicy obróbki drewna i stolarze, spawacze, ślusarze, elektrycy, elektromechanicy i elektromonterzy, krawcy i pracownicy produkcji odzieży); branżę gastronomiczną (kucharze i piekarze); branżę usługową (fryzjerzy).
- Zagrożenie epidemiczne spowodowało konieczność wprowadzenia wielu ograniczeń niemal we wszystkich obszarach życia społecznego i gospodarczego, w tym także w obszarze edukacji rzemieślniczej. Jak wskazuje Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, szczególnie zagrożone są: nauka w miejscu pracy, w tym praktyki zawodowe, kształcenie dualne oraz systemy certyfikacji i zdobywania dyplomów potwierdzających kwalifikacje i umiejętności uczniów.

Bibliografia

1. Chłoń-Domińczak, A.; Holzer-Żelaźewska, D.; Maliszewska, A. (2018). Cedefop European public opinion survey on vocational education and training: Poland. Cedefop ReferNet thematic.
2. Deloitte (2019). Cyfryzacja to więcej niż technologia.
3. Kosakowska J., Stępnikowski A. (2015). Informator dla rzemieślników i ich pracowników przygotowany w ramach kampanii informacyjnej „Krajowy Fundusz Szkoleniowy dla rzemiosła”, Warszawa.
4. Klimek J. (2018). Opracowanie pokonferencyjne. Kształcenie zawodowe wobec potrzeb rynku pracy – nowe trendy i wyzwania, Związek Rzemiosła Polskiego.
5. Klimek J. (2018). Rola rzemiosła w kształceniu zawodowym dla potrzeb rynku pracy, Związek Rzemiosła Polskiego.
6. Klimek J. (2019). Polscy rzemieślnicy w otoczeniu Przemysłu 4.0, Związek Rzemiosła Polskiego.
7. Klimek J. (2020). Rzemieślnicy na globalnym rynku pracy i edukacji, Związek Rzemiosła Polskiego.

Źródła internetowe:

1. Barometr zawodów – <https://barometrzwodow.pl/>
2. Cedefop – <https://www.cedefop.europa.eu>
3. Komisja Europejska – <https://ec.europa.eu/>
4. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – <https://www.oecd-ilibrary.org/>
5. Portal Cech Rzemiosł Różnych – <https://www.crr.pl/>
6. Portal Gov PL – <https://www.gov.pl/>
7. Portal Związek Rzemiosła Polskiego – <https://www.zrp.pl/>

Raport przygotowany na zlecenie
Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości
przez
Instytut Analiz Rynku Pracy Sp. z o.o.
<https://iarp.edu.pl>